

Ε. ΚΡΙΑΡΑ

ΙΩΑΚΕΙΜ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1645 - 1669

Τὰ γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου τῶν ἐτῶν 1645 - 1669 τὰ πραγματεύτηκαν, ὅσο ξέρομε ὡς σήμερα, σὲ λαϊκὴ γλῶσσα δύο ποιητές: ὁ Ἄνθιμος Διακρούσης καὶ ὁ Μαρίνος Τζάνες Μπουνιαλῆς. Ὁ Ἀθανάσιος Σκληρὸς ἔγραψε ἔμμετρα γιὰ τὸ ἴδιο γεγονὸς σὲ ἀρχαία γλῶσσα. Ἡ ἀνακοίνωση ποὺ θὰ κάμω σήμερα πρόκειται νὰ γνωρίση ἕναν τέταρτο ποιητὴ, Κυπριώτη αὐτόν, τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἰωακείμ τὸν Καντζελλίερη, ποὺ πραγματεύτηκε τὸ ἴδιο θέμα.

Τὸ κείμενο τοῦ Κυπριώτη στιχουργοῦ μᾶς σώθηκε σὲ χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ποὺ μόνον ἐν μέρει τὸ ἔχω γιὰ τὴν ὥρα μελετήσει μὲ βάση φωτογραφίες ποὺ μοῦ εἶχε στείλει πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο σημαντικὸς ἐρευνητὴς τῆς ρουμανικῆς φιλολογίας εὐφημα γνωστὸς σὲ ὄσους μελετοῦν τὴν κρητικὴ γραμματεία γιὰ τὴν εὐτυχημένη ἀνακάλυψή του τοῦ προτύπου τοῦ «Ἐρωτόκριτου». Ἐννοῶ τὸ μακαρίτη καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου Νικόλαο Cartojan. Προσθέτω ὅτι τὸ χειρόγραφο ποὺ μὲ ἀπασχολεῖ βρίσκεται καταγραμμμένο μὲ ἀριθμὸ 37 στὸ ρουμανόγλωσσο δημοσίευμα «Ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας» τοῦ Κωνσταντίνου Litzica (Πρακτικὰ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, σειρὰ Β', τόμ. 23, Ἀνακρινώσεις τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος, Βουκουρέστι 1900, σελ. 44). Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει ὁ Litzica τὸ κείμενο κατέχει 210 φύλλα τοῦ χειρογράφου.

Ὁ συγγραφέας τοῦ στιχουργήματος ρητὰ μνημονεύεται. Εἶναι ὁ Ἰωακείμ ἀρχιμανδρίτης ὁ Κύπριος. Τὸ ὄνομά του μᾶς τὸ δίνει ἕνα εἶδος ἀνάλυσης τοῦ περιεχομένου τοῦ χειρογράφου, ποὺ βρίσκεται στὶς πρῶτες σελίδες του. Μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος ὑπάρχουν, καθὼς μποροῦμε νὰ εἰκάσωμε, στίχοι ποὺ ἀναφέρονται στὸ Σινᾶ, τὸν Ἄθω, τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Παλαιστίνη, τὴν Κύπρο, καθὼς καὶ ἕνα ἐγκώμιο τῆς Παναγίας. Κατὰ σχετικὴ ρητὴ μαρτυρία ὅλα αὐτὰ τὰ ἔγραψε ὁ «Ἰωακείμ ἀρχιμανδρίτης ὁ Κύπριος».

Πρὶν ἀπὸ τὸ ποίημα ὑπάρχει ἕνα εἶδος προλόγου τοῦ συγγραφέα. Ἐδῶ μᾶς παρέχεται πῶς ὀλοκληρωμένο τὸ ὄνομά του, γιὰ τὴν προστίθε-

ται ἡ ἐπωνυμία του «Καντιζελλιέρης». Τὸ ἐπώνυμο αὐτὸ δὲν εἶναι ἄγνωστο στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Παρὰ τὶς ὡς τώρα ἀναζητήσεις μου δὲ βρῆκα στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωακείμ αὐτὸν τὸν Καντιζελλιέρη. Στὸν πρόλογο τοῦτον ὁ συγγραφέας μᾶς δηλώνει τὴν πρόθεσή του. «Ἐβάλθηκα, γράφει, νὰ κάμω τὸ παρὸν σύνταγμα εἰς πεζὴν φράσιν διὰ ἐνθύμησιν εἰς τὸ εὐσεβέστατον γένος μου καὶ νὰ τὸ συναρμόσω εἰς ῥίμαν διάστιχον οὐχὶ διὰ ἄλλον τίποτας, μόνον διὰ μίαν μόνην ἀγάπην τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὁμοῦ [πρέπει, νομίζω, νὰ διαβάσωμε: ἐμοῦ] καὶ τῶν εὐσεβῶν πάντων». Ἔχει ἐπίσης τὴν πρόθεσις ὁ στιχουργὸς νὰ κάμῃ λόγο γιὰ τὴ Μέκκα, καθὼς καὶ γιὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βαβυλώνης ἀπὸ τὸ Μουράτ, γιὰ τὴ σύλληψιν τῆς γυναίκας του τῆς «Μαλτεζίνας» ἀπὸ τὰ κάτεργα τῆς Μάλτας. Σκοπεύει ἀκόμη νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μὲ τοὺς ἀγῶνες τῶν Βενετῶν στὸν Αὐλώνα. Κατόπιν θὰ περιγράψῃ γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου καὶ τὴν κατάληψιν τῶν Χανιῶν. Ἀπὸ ὅσα μᾶς λέει ὁ στιχουργὸς στὸν πρόλόγόν του θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι δὲν πραγματεύτηκε ὀλόκληρον τὸν τουρκοβενετικὸν πόλεμον γιὰ τὴν Κρήτη, δὲν ἔφτασε δηλ. ἕως τὸ 1669. Ἴσως καὶ νὰ ἔγραψε τὸ ποίημά του πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνα. Στὴν ἄποψιν αὐτὴ συνηγορεῖ ἴσως καὶ ἡ χρονολογία «Αὐγουστος 1665» ποὺ βρίσκεται σημειωμένη στὸ φύλλον 207ν τοῦ χειρογράφου, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Litzica.

Ἄλλὰ ἅς δώσω τὸ περιεχόμενον τῶν 737 δεκαπεντασύλλαβων στίχων ποὺ ξέρω αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὸ ποίημα. Στὴν ἀρχὴ μᾶς δηλώνεται ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέα νὰ ἐκθέσῃ

*πῶς ἐσυνέβησαν λοιπὸν τὰ σκάνδαλα τοὺς Τούρκους
μὲ τοὺς Ἐνέτους αὐτουνοὺς καὶ μὲ τοὺς Μαμαλοῦκους.*

Ἀκολουθεῖ δομὴ κατηγορητήριον ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τῆς θρησκείας τους καὶ κατόπιν γίνεται λόγος γιὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βαβυλώνης ἀπὸ τὸ Μουράτ καὶ ἔρχεται ἔπειτα ἡ διήγησις γιὰ τὴ «Μαλτεζίνα». Οἱ «Παρπαρόσοι», ὅπως τοὺς λέει ὁ πρόλογος, αἰχμαλωτίζουν ἕνα καράβι μὲ μιὰ Μαλτέζα, ποὺ μὲ τὴ μητέρα της κατευθύνεται στὴν Ἰσπανία. Τὶς φέρνουν καὶ τὶς δύο στὴν Πόλιν καὶ τὴν κόρη τὴν παραδίδουν στὸ Μουράτ, ποὺ τὴν κάνει σουλτάνα. Ἐκεῖνη γίνεται μουσουλμάνα καὶ μαθαίνει τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν. Ὑστερα ἀπὸ παράκλησίν της ὁ σουλτάνος στέλνει τὴν πεθερὰ του πίσω στὴν πατρίδα της, τὴ Μάλτα. Ὁ Μουράτ μαθαίνει τὶς ἐνέργειες τῶν Βενετῶν στὸν Αὐλώνα καὶ ἀποφασίζει νὰ τοὺς τιμωρήσῃ, ἀλλὰ γυρίζοντας ἀπὸ τὴ Βαγδάτη πεθαίνει. Τὸν διαδέχεται ὁ Ἰμπραὶμ. Πρόκειται βέβαια γιὰ τὴν ἄνοδο στὸ θρόνον τοῦ Ἰμπραὶμ Α', ποὺ διαδέχεται τὸ Μουράτ Δ' τὸ

1640. Ἀρχίζει τώρα ἡ διήγησις τῶν «σκανδάλων» (κατὰ τὴν ἔκφρασις τοῦ προλόγου). Ἔρχεται στὸ σουλτάνο ἀπὸ τὴν Κρήτη γιὰ τὰ τὰ τοῦ «πρίντζιπου τοῦ Τζεντεφρέ» καὶ τοῦ χαρίζει τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθεμνος. Ὁ σουλτάνος δέχεται τὴν προσφορὰ, ἀλλὰ τὸ δωρητὴ τὸν τυφλώνει. Καλεῖται ἔπειτα ὁ βάλιος τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ζητοῦν νὰ γράψῃ στὴν πατρίδα του νὰ δοθοῦν τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθεμνος στοὺς Τούρκους. Οἱ Βενετοὶ ὁμῶς ἀρνοῦνται καὶ οἱ Τούρκοι ἀποφασίζουν τὴν ἐκστρατεία. Ἡ σουλτάνα ἡ «Μαλτεζίνα» ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εὐχεται νὰ ξαναγυρῆ στὴν πίστι τῶν πατέρων της καὶ νὰ καταστραφῶν οἱ Τούρκοι. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μουράτ τῆ σουλτάνα τὴν ἐγκαθιστοῦν στὸ Ἑσκί - σαράγι. Στὴν ἀκολουθία της ὑπάρχουν δύο «λατινικά», ὅπως λέει τὸ κείμενο, μορφωμένοι. Γράφει λοιπὸν στὴ μητέρα της ἡ σουλτάνα «Μαλτεζίνα» συνιστώντας της νὰ ἐτοιμασθῇ στόλος γιὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ ὅταν σὲ λίγο θὰ ἀποφασίσῃ νὰ ταξιδέψῃ. Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ταξίδι αὐτὸ προφασίζεται ἡ σουλτάνα ὅτι θέλει νὰ προσκυνήσῃ στὴ Μέκκα καὶ ζητεῖ σὲ τοῦτο τὴν ἔγκρισιν τοῦ σουλτάνου. Ἐκεῖνος συγκατανεύει καὶ ἀποφασίζει νὰ τὴ στείλῃ μὲ συνοδεία στόλου γιὰ νὰ προσκυνήσῃ. Ἀρχίζουν οἱ σχετικὲς προετοιμασίαι καὶ γίνεται ἡ ἐπιβίβασις. Προηγείται ἀποχαιρετισμὸς.—Ἐδῶ τελειώνει τὸ τμήμα τοῦ ποιήματος ποῦ μοῦ εἶναι γνωστὸ γιὰ τὴν ὥρα.

Καὶ μὲ μόνη τὴ γνωριμία αὐτοῦ τοῦ τμήματος θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ κάμῃ ὀρισμέναις σχετικὲς μὲ αὐτὸ παρατηρήσεις. Ἔχει, νομίζω, ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσω ὅτι ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ στιχοῦργημα τοῦ Ἰωακείμ παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα, σὲ σύγκρισιν μὲ τὰ ἄλλα δύο ἀπὸ τὰ γνωστὰ μας στιχοῦργήματα, τὸ ποίημα τοῦ Ἀνθίμου Διακρούση καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Μαρίνου Τζάνε, ὅτι μᾶς παρέχει στοιχεῖα ποῦ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα. Κάνει λ. χ. ἐντύπωση ὅτι οἱ διηγήσεις καὶ τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε (βλ. «Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος Ἀνθίμου Διακρούση, Μαρίνου Τζάνε, ἐκδιδομένων ὑπὸ Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Τεργέστη 1908», σελ. 71 στ. 21 κέ. καὶ σελ. 146, στ. 11 κέ.) ἀρχίζουν μὲ τὴ σύλληψιν «μᾶς» σουλτάνας», ὅπως γράφουν οἱ ποιητὲς αὐτοί, μᾶς κάποιας δηλαδὴ σουλτάνας ποῦ θέλησε νὰ πάῃ στὴ Μέκκα νὰ προσκυνήσῃ, χωρὶς νὰ καθορίζουν ἀκριβέστερα γιὰ ποῖο πρόσωπο πρόκειται. Τὴ σουλτάνα αὐτὴ, κατὰ τὰ δύο γνωστὰ αὐτὰ κείμενα, τὴν πιάνουν κάτεργα τῆς Μάλτας κ' αὐτὸ γίνεται ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Ὁ σουλτάνος προφασίζεται τότε ὅτι στέλνει στρατεύματα κατὰ τῆς Μάλτας γιὰ νὰ τὴν τιμωρήσῃ γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὁμῶς ἡ κρυφὴ γραπτὴ διαταγὴ του εἶναι τὰ πλοῖα ποῦ μεταφέρουν τὰ στρατεύματα νὰ κατευθυνθοῦν στὴν Κρήτη, στὰ Χανιά (βλ. Διακρούση, σελ. 77, στ. 1 - 10

καὶ Τζάνε, σελ. 147, στ. 15 - 22). Τὴ σύλληψη τῆς σουλτάνας αὐτῆς τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Στ. Ξανθουδίδης στὴν «Ἐπίτομο Ἱστορία τῆς Κρήτης» ἀντλώντας ἀπὸ μόνον τὰ ποιήματα τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε. Ἀντίθετα ὁ Κύπριος στιχουργός, ὁ Ἰωακείμ, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παλιότερη ἱστορία αὐτῆς τῆς σουλτάνας, ποὺ θὰ πιαστῆ (ἢ, στὴν πραγματικότητα, θὰ ἐλευθερωθῆ) ἀπὸ τὰ καράβια τῆς Μάλτας. Μᾶς διηγείται πῶς πιάστηκε ἀπὸ τοὺς «Παρπαρόσους» μιὰ Μαλτέζα, πῶς ὀδηγήθηκε μὲ τὴ συνταξιδιώτισσα τὴ μητέρα της στὴν Πόλη, πῶς ἔγινε κατόπι γυναικὰ τοῦ σουλτάνου Μουράτ, πῶς πείθει τὸ σουλτάνο νὰ στείλῃ τὴ μητέρα της πίσω στὴ Μάλτα, πῶς τὸν πείθει ἐπίσης νὰ τῆς ἐπιτρέψῃ νὰ πάῃ νὰ προσκυνήσῃ στὴ Μέκκα. Στὸ ἀναμεταξὺ ἐκεῖνη εἶχε εἰδοποιήσει τὴ μητέρα της νὰ φροντίσῃ νὰ σταλοῦν ἀπὸ τοὺς Μαλτέζους κάτεργα γιὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ καραβιοῦ ποὺ θὰ τὴν μεταφέρει στὴ Μέκκα καὶ νὰ τὴν ἀπελευθερώσουν.

Εἶναι ἀνάγκη ἐπίσης νὰ ὑπογραμμιστῆ ὅτι τὸ νέο ποίημα, ὅπως ἀκούσατε ἀπὸ τὴ σύντομη ἀνάλυση, κάνει λόγο καὶ γιὰ ὀρισμένα γεγονότα ποὺ συμβαίνουν πρὶν ἀπὸ τὴ ρήξιν τῶν Τούρκων μὲ τοὺς Βενετούς, ποὺ τὴν προετοιμάζουν καὶ ποὺ οὔτε αὐτὰ δὲν τὰ ἀναφέρουν τὰ ποιήματα τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε, ἀφοῦ αὐτὰ ἀρχίζουν τὴ διήγησή τους ἀπὸ τὰ κύρια γεγονότα τοῦ κρητικοῦ πολέμου. Βέβαια ὀρισμένα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά, ἐννοῶ πάλι αὐτὰ ποὺ τοποθετοῦνται πρὶν ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ρήξιν γιὰ τὴν Κρήτη, τὸ 1638, ὅπως ἡ κατάληψη τῆς Βαγδάτης, τὰ συμβάντα στὸν Αὐλώνα, μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς. (Παραπέμπω πρόχειρα στὴ *Geschichte des osmanischen Reiches* τοῦ Νικολάου Ιοργα, τόμ. 3, σελ. 474 - 5 καὶ τόμ. 4, σελ. 34 κέ.). Ἐπίσης ἡ σύλληψη (ἢ καλύτερα ἢ ἀπελευθέρωση) τῆς Μαλτεζίνας ἀπὸ τὰ καράβια τῆς Μάλτας, ποὺ τὴν ἀναφέρει τὸ νέο κείμενο, ὅπως καὶ τὰ γνωστὰ ποιήματα τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε (αὐτὰ, ὅπως εἶπα, χωρὶς νὰ ἀναφέρονται στὴν προϊστορία της), ἢ σύλληψη αὐτῆ, λέω, πρέπει νὰ ἐνταχθῆ μέσα στὶς πειρατικὲς ἐνέργειες τῶν Μαλτέζων ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου ποὺ κατευθύνεται στὴ Μέκκα. Οἱ πειρατεῖες αὐτὲς συμβαίνουν κοντὰ στὴν Κάραθο στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1644 (βλ. Ιοργα, ὁ. π., τόμ. 4, σελ. 37). Σήμερα φυσικά, καθὼς δὲν κατέχω τὸ σύνολο τοῦ κειμένου, δὲν μπορῶ νὰ κάμω πλατύτερο λόγο γιὰ τυχὸν μεγαλύτερη συμβολὴ τοῦ ποιήματος στὴ διαφώτισή μας πάνω στὰ κύρια γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου γιὰ τὴν Κρήτη, κρίνω ὅμως σκόπιμο μὲ βάση τὸ γνωστό μου τμήμα του νὰ διατυπώσω ὀρισμένες παρατηρήσεις μου σχετικὲς μὲ τὴ γλώσσα του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἡ γλωσσικὴ του μορφὴ παρουσιάζει.

Μέσα στοὺς 737 αὐτοὺς δεκαπεντασύλλαβους στίχους διαπιστώνω ὅτι πολλὰ εἶναι οἱ λέξεις μὲ ξενικὴ προέλευση. Τὴν πατρίδα τοῦ ποιητῆ, τὴν Κύπρο, τὴν κατέχουν ἤδη ἀπὸ τὸ 1571 οἱ Τούρκοι. Δὲν εἶναι γι' αὐτὸ καθόλου περιέργο ὅτι ἀπὸ τὶς λέξεις μὲ ξενικὴ καταγωγή (καὶ ἔξαιρῶ τὶς πολὺ συνηθισμένες καὶ σὲ ἄλλα κείμενα τῆς ἐποχῆς) τὰ δύο τρίτα ἔχουν τουρκικὴ προέλευση. Ἴδου μερικὲς ἀπὸ τὶς τουρκικὲς αὐτὲς λέξεις: *τετές, τζενέτι, καφάσι, κουρουπάνι, κιαφίρης, τοναμάς, ρεντζιπέρης, ἀλισβερίσι, περικέτι, φετουφάς, ἰκτικάτι, ζοβαχέρι, σεπέτι, γερλετίζομαι*. Μιὰ σχετικὴ ἀναζήτησή μου καὶ στὸ προσωπικὸ μου ἀρχεῖο καὶ στὰ δελτία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ κάνει νὰ πιστεύω ὅτι ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς ἢ δὲ μαρτυροῦνται πιθανῶς καθόλου σὲ κείμενα τῆς Τουρκοκρατίας ἢ μαρτυροῦνται μετὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ στιχουργήματος πρὸς μᾶς ἀπασχολεῖ. Τὸ γεγονός αὐτὸ δείχνει τὸ γλωσσικὸ τοῦ ἐνδιαφέρον. Τὸ ἄλλο τρίτο ἀπὸ τὶς μὴ συνηθισμένες αὐτὲς λέξεις τοῦ στιχουργήματος ἔχουν προέλευση φραγκικὴ. Ὅρισμένες ἀπ' αὐτὲς ἀπαντοῦν σὲ κείμενα, ἴσως ὅμως ὄχι παλιότερα ἀπὸ τὸ ποίημά μας. Σὰς ἀναφέρω λέξεις αὐτῆς τῆς κατηγορίας: *τε φάτσα, μπασαδόρος, παντίδος, παρόλα, πάγος, φορτσάδος*.

Ἀξίζει νὰ παρατηρήσω καὶ τοῦτο: Ἀρκετὲς φορὲς (μέσα) στοὺς λίγους στίχους πρὸς ξέρω ἀπὸ τὸ ποίημα) ἀπαντᾷ μιὰ συντακτικὴ συνήθεια πρὸς καὶ σήμερα δὲν εἶναι ἄγνωστη στὴ γλώσσα τῆς πατρίδας τοῦ ποιητῆ, τὴν Κύπρο, καὶ βέβαια καὶ σὲ παλιότερα κυπριακὰ κείμενα, τὶς Ἀσσίξες, τὸν Λεόντιο Μαχαιρᾶ καὶ ἄλλα. Ἐννοῶ τὴν ἀντικατάσταση τῆς γενικῆς κτητικῆς ἀπὸ μιὰν αἰτιατικὴν. Ἔτσι γράφει ὁ ποιητῆς: «*Τὰ σκάνδαλα τοὺς Τούρκους*» (ἀντὶ «*τῶν Τούρκων*»), «*ἀρχόντισσες μεγάλους ἀθθεντάδες*» (ἀντὶ «*μεγάλων ἀθθεντάδων*»), «*τοὺς δρόμους τὰ νησία*» (ἀντὶ «*τῶν νησιῶν*»).

Κυπριακὸ ἐπίσης τεκμήριο εἶναι καὶ ὅτι στὸ χειρόγραφο ἀπαντοῦμε διπλά, μακρὰ δηλαδὴ σύμφωνα, ὅπως στὶς περιπτώσεις: «*ἐνθθύμησιν*» καὶ «*νὰ ἐνθθυμῆσαι*» (μὲ διπλὸ θ), φαινόμενο καὶ σήμερα συνηθισμένο στὸ κυπριακὸ ἰδίωμα.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ ἄς ὑπενθυμίσω ὅτι καὶ ἀλλιῶς ὁ ποιητῆς δὲν ξεχνᾷ τὴν πατρίδα του, τὴν Κύπρο. Στὸν πρόλόγόν του, ὅπως ἤδη σὰς εἶπα, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα πρὸς θὰ διαβάση κανεὶς στὸ χειρόγραφο μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ποιήματός του εἶναι καὶ ἓνα κομμάτι ἀφιερωμένο στὴν Κύπρο.

Ἄλλὰ παρουσιάζει καὶ ἀπὸ ἄλλη ἄποψη ἐνδιαφέρον ἡ γλώσσα τοῦ ποιήματος; Θὰ ἔλεγα ὅτι ἡ γλώσσα του εἶναι μᾶλλον ἢ κοινὴ δημοτικὴ μὲ κάμποσες ἀρχαϊστικὲς ἐκφράσεις καὶ μὲ τοὺς συνηθισμένους

ιδιοματισμούς τῶν κειμένων τῆς παλιότερης νεοελληνικῆς ἐποχῆς. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωση ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικὴ. Βιασμοὶ λ. χ. γραμματικοὶ καὶ ἄλλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ ὀφείλονται στὶς ἀνάγκες τῆς ὁμοιοκαταληξίας, καθὼς καὶ συντακτικὰ ἀνακόλουθα, δὲν εἶναι σπάνια φαινόμενα μέσα στὸ ποίημα.

Ἡ ἀνάπτυξη, τῶρα, τοῦ θέματος γίνεται μὲ τάση πρὸς τὸν πλαταιασμό. Ἰδίως ἀπὸ θρησκευτικὴ ἄποψη ἐπιμένει ὁ ποιητὴς νὰ καυτηριάξῃ τοὺς Τούρκους καὶ ὀδηγεῖται ἔτσι σὲ ἀναπτύξεις θρησκευτικῶν, νὰ ποῦμε, ἀπόψεων. Λογοτεχνικὲς ἀρετὲς δὲν πρέπει καθόλου νὰ ἀναζητήσωμε στὸ ποίημα. Ἐπομένως, ὅσο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιστοποιήσωμε ἢ περιορισμένη σήμερα γνωριμία μας μαζί του, γλωσσικὸ μόνο εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον του.

Ἀπὸ μετρικὴ πάλι ἄποψη τὸ στιχοῦργημα, γραμμένο σὲ δεκαπεντασύλλαβο λαμβικὸ στίχο, παρέχει συχνὰς παρεκκλίσεις ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς μετρικοὺς τονισμούς. Ἡ ὁμοιοκαταληξία του δὲν εἶναι πάντοτε πετυχημένη (*ἐβάστα - τοιαῦτα, ἦλθεν - ἐκεῖθεν, κανίσκιν - ἀποφασίσθην, κρότον - κόπον, προεῖπεν - ἐκεῖθεν*).

Νὰ ἀποφανθοῦμε σήμερα ὀριστικότερα γιὰ τὴν τυχὸν ἱστορικὴ του σημασία δὲν εἶναι δυνατὸ. Θὰ πρέπει νὰ γνωρίσωμε πρῶτα τὸ σύνολο τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ποῦ ἐλπίζω νὰ τὸ ἐκδώσω ὅταν λάβω ἀπὸ τὴ Ρουμανία φωτογραφίαι τοῦ ἄγνωστου ἀκόμη τμήματος τοῦ ἔργου. Τότε θὰ μποροῦσε τὸ ποίημα τοῦτο, σχετικὰ μὲ τὶς ἱστορικὲς πληροφορίαι ποῦ μᾶς παρέχει, νὰ συγκριθῆ ὄχι μόνο μὲ τὰ ἄλλα δύο ἔργα μὲ τὸ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ καὶ μὲ πηγὰς ἰταλικὰς, ποῦ ὑπάρχουν ἀρκετὲς σχετικὰ μὲ τὰ γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικῶν πολέμου γιὰ τὴν Κρήτη.

Προτοῦ ἐγκαταλείψω τὸ βῆμα, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς διαβάσω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ γνωστὸ μου μέρος τοῦ ποιήματος μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ δώσω ἔτσι μιὰ σαφέστερη εἰκόνα τοῦ ἔργου ἀπὸ λογοτεχνικὴ καὶ γλωσσικὴ ἄποψη. Ἀκούσατε τὸ ἀπόσπασμα αὐτό. Σᾶς τὸ δίνω ὅπως παρέχεται στὸ χειρόγραφο χωρὶς δική μου κριτικὴ ἐπέμβαση (στίχοι 488 - 520):

Τότε σ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὁπού 'ξεν ὁ Μοράτης
καὶ σὰν ἐγύρισεν 'πὲ κεί κ' ἦλθεν 'ποῦ τὸ Παγδάτι,
490 εἶπαμεν πὼς ἀπόρριξεν τὴν μιὰρὰν ψυχὴν του
καὶ πῆγεν εἰς τὸν Τάρταρον, εἰς τὴν κατοίκησίν του.

Περὶ τῶν δεήσεων καὶ προσευχῶν ὧνπερ ἐδέετον ἡ σουλτάνα ἡ Μαλτεζίνα.

- Τότες αὐτήν¹ ἢ θαυμαστή κυρία Μαλτεζάνα,
 ὀπού 'ταν πρώτη καὶ κυρὰ καὶ αὐθέντρα καὶ σουλτάνα,
 ἠῦρεν καιρὸν² πιτήδειον τό 'θελεν ἢ ψυχὴ της
 495 καὶ δέετον εἰς τὸν Χριστὸν αὐτήνη ἀπατή της.
 Εἰς τὲς προσευχῆς ποὺ δέετον ἔλεγεν πάντα τοῦτον :
 «τὸ βάπτισμά μου, Κύριε, πάλιν χάρισέ μου το
 καὶ τὸν Σταυρὸν τὸν Τίμιον δῶσ' μου βοήθειάν μου·
 ἀξίωσέ με Χριστιανὴν καὶ εἰς τὸ βάπτισμά μου
 500 πάλιν τὴν ἄχραντον καὶ θεῖαν σου εἰκόνα
 νὰ προσκυνῶ μετὰ χαρᾶς εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα
 καὶ τῆς ἀχράντου σου μητρὸς, τῆς Δέσποινας τοῦ κόσμου,
 ὡς διὰ νὰ 'ναι σκέπη μου στοὺς ὀφθαλμοὺς ὀμπρός μου.
 Ὡ φρά Τομάσε, ἔλεγεν, καὶ σὺ ἅγιε Φραντζέσκο,
 505 Σὰν Τζώρτζη Κάρλο, παμμέγιστε Σὰν Πέτρο,
 ὦ Παῦλε, Λουκᾶ θαυμάσιε καὶ θεῖε Σὰν Τζοβάννη,
 λυτρώσατέ με τάχιστα ἀπ' αὐτο τὸ τηγάνι·
 ὀποὺ φλογίσθηκα ἐδῶ ψυχῇ τε καὶ τὸ σῶμα
 καὶ τρέμω τὴν ἀπόφασιν στὸν μέλλοντα αἰῶνα.
 510 Ὡ Παναγία Δέσποινα, πρόφθασε, λύτρωσέ με·
 σ' αὐτόνο ὀποὺ βούλομαι τάχιστα ἔπαρέ με·
 εἰς τὸν τόπον, στήν πατρίδα μου ἐκεῖ ἀπόσωσέ με
 καὶ μὴ βραδύνης, Δέσποινα, ταχὺ ἐπάκουσέ με.
 Δῶσ' μου, Κυρία μου, Σταυρὸν πάλιν νὰ προσκυνήσω
 515 κ' εἰς τὸν ναόν σου τὸν σεπτὸν ἐκεῖ νὰ γονατίσω,
 τὸ «Πάτερ νόστρε» νὰ εἰπῶ μέσα στήν ἐκκλησίαν,
 ἐκεῖ ποὺ ἱερεῖς κάνουν τὴν λειτουργίαν·
 μέσα εἰς τὸ θυσιαστήριον τὸ ἅγιον ἐκεῖνο
 ποὺ θύεται ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἄχραντον ἐκεῖνο
 520 τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου μου, τοῦ ζωοδότου υἱοῦ σου¹.

¹) Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Μιχαὴλ Λάσκαρης, πάντοτε ἄριστα ἐνιμε-
 ρωμένος, μὲ πληροφορεῖ μὲ γράμμα του τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνα-
 κοίνωσής μου : «Υποψιάζομαι ὅτι τὸ ἔργον περὶ τοῦ ὀποίου ὠμιλήσατε τὸ ἡ-
 ξερε ὁ Δ. Ροῦσος καὶ ὅτι ἀποτελεῖ τοῦτο τὸ θέμα τοῦ ἀρθροῦ του «Ἱστορία
 τῆς Μαλτεζας Σουλτάνας» εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Βουκουρεστίου «Πατρίς»,
 4.10.1898».